

Tomáš Kavka

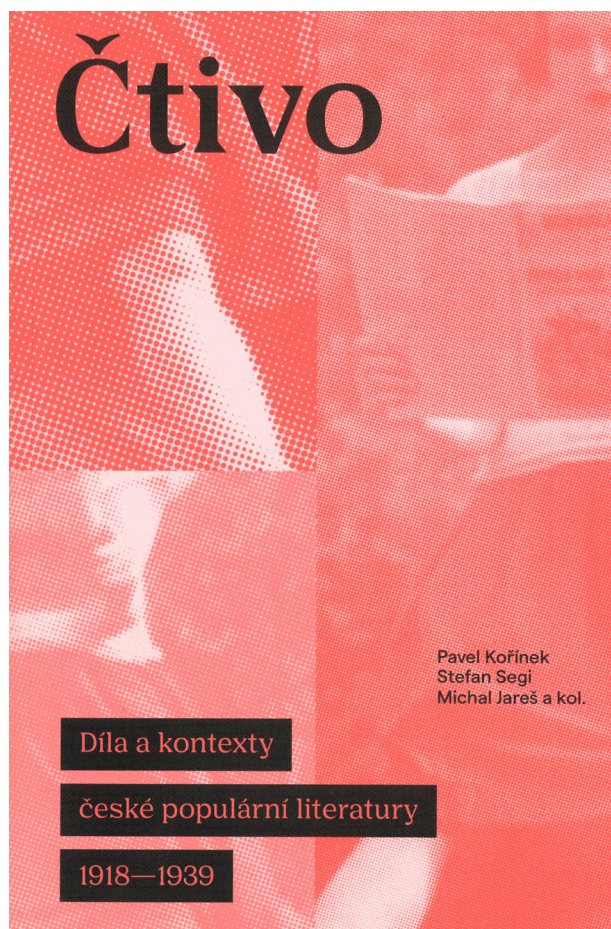
Kořínek, Pavel a kol. *Čtivo: Díla a kontexty české populární literatury 1918–1939*

Kořínek, Pavel a kol. *Čtivo: Díla a kontexty české populární literatury 1918–1939*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., ve spolupráci s nakladatelstvím Filip Tomáš – Akropolis, 2024. ISBN 978-80-7658-134-0.

Tomáš Kavka
Národní muzeum
Historické muzeum, oddělení
novodobých českých dějin
Vínohradská 1, 110 00 Praha 1

Zkoumat a odhalovat obecnější mechanismy dobové společnosti za pomoci věcí poněkud přízemních, často kritikou a aktuálním nezájmem odsouzených k zapomnění, je dnes poměrně běžná metoda humanitních věd, která přináší ovoce. Termíny jako kýč, brak či odpad v kontextu kulturních produktů jsou v části studijních oborů přijímány jako značně problematické pojmy, které mají sloužit k potvrzování společenských norem a vymezování mocenských zájmů jistých vrstev či skupin společnosti. V českém prostředí se zájem o fungování zapomenutých forem literárních žánrů, jež se přes svou dobovou popularitu nedostaly do učebních výkladů, dlouhodobě soustředí kolem Ústavu české literatury a komparatistiky pražské Filozofické fakulty Univerzity Karlovy a Ústavu pro českou literaturu Akademie věd. V těchto institucích v posledních zhruba dvaceti letech odhalili operace spojené se snahou oprostit společnost od brakového čtení v období diktatur¹ a také objevovali formy cenzury² či přibližovali jednotlivá (nejen) literární pole jednoduché zábavy, která v českém prostředí značně ovlivňovala dobové hodnoty a estetiku.³ Na druhém zmíněném akademickém pracovišti tak mohl vcelku přirozeně z „interních zdrojů“ a dlouhodobých spolupracujících vykristalizovat tým, který si dal za cíl jistou část populární české literatury pro širší veřejnost shrnout.

Předkládanou knihu tak můžeme chápat jako jeden z finálních výsledků dlouhodobého zájmu o historický vývoj populární kultury v českém prostředí. V období první republiky patřila literatura v kontextu dobových technických možností mezi nejvýznamnější volnočasové sféry a ovlivňovala kulturní a společenský diskurs téměř všech vrstev. V meziválečném období dostala příležitost projevit se ve své plnosti nejen ve zde představovaných žánrech, a to díky liberálně-demokratickému režimu a s ním spojenému svobodnému přístupu prvního československého státu k mediálnímu prostředí. Literatuře jako exkluzivní, ale i zábavné četbě podmínky přály. Hovoříme-li tedy v českém prostředí

- 1 JANÁČEK, Pavel. *Literární brak. Operace vyloučení, operace nahrazení, 1938–1951*. Brno: Host, 2004.
- 2 WÖGERBAUER, Michael – PÍŠA, Petr – ŠÁMAL, Petr – JANÁČEK, Pavel. *V obecném zájmu I, II: Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749–2014*. Praha: Academia, 2015.
- 3 BÍLEK, Petr A. – ČINÁTOVÁ, Blanka (eds.). *Tesilová kavalerie. Popkulturní obrazy normalizace*. Příbram: Pistorius & Olšanská, 2010. BÍLEK, Petr A. – ŠEBEK, Josef (eds.). *Česká populární kultura: Transfery, transportování a další tranzitní procesy*. Praha: Univerzita Karlova. Filozofická fakulta, 2017.

o vrcholném období populární literatury, dvacetiletí počínající se vznikem republiky je tím nejvhodnějším materiálem k její široké prezentaci.

Kniha představuje obrovskou šíři žánru. Ačkoli autoři v úvodní studii upozorňují, že klást si ambici na celost dobových vyjádření by znamenalo rozšiřovat téma donekonečna, dlouhodobý odborný zájem členů týmu dovolil popsat množství reprezentativních případů i s odbornou interpretací jejich společenského a historického kontextu. Dílo má teoriemi nesvázaný děj. Dokumentovat přístup k látce více než aktuálními metodickými trendy má i název díla pojmem *Čtivo*, který měl být značně dobově používán, nicméně zůstává literárněvědnou (ale i jakoukoli další) terminologií výrazněji nezatížený. Jeho problémem tak může být, že potenciální zájemci a zájemkyně by právě kvůli nenápadnému názvu mohli titul přehlédnout.

Na jistou volnost interpretace populární literatury poukazuje již první větší celek knihy. Tím je chronologicky vystavěné kalendárium, které se snaží podchytit události, jež volně specifikovaný provoz formovaly, a současně jmenuje různá více či méně zásadní díla, bez nichž by zůstala historie domácí populární literatury ochuzena. Vybrané události a díla se přitom drží provozu v českém jazykovém prostoru, a ač při šíři dodržování deseti zpráv ročně jde zcela logicky o výčet zjednodušující a polemický, nabízí dobrý základ k další práci v možných výstavních či výukových programech o prvorepublikové kultuře stejně jako o místech jejího uskutečňování, různých zahraničních vlivech i českých jedinečnostech. Konkrétněji nám třeba kalendářní přehled pro rok 1924 nabízí informace o nakladatelství A. Hynek jako průkopníkovi zprostředkování významného titulu *Čarodějův učeň* českému jazykovému prostředí a upozorňuje i na koexistenci kinematografických zpracování a knižních předloh na dvou toho roku uvedených filmových titulech. Stejně pak reflektuje dobovou diskusi o knižních žánrech. Tu v roce 1924 posunul Jiří Mahen svým dílkem *Knížka o čtení praktickém*. Kalendárium zmíněného roku též upozorňuje na množství časopisů s příspěvky čtiva populárních žánrů, které začaly vycházet či přinesly nové tematické rubriky. Ač nejde ani v rámci popisu popkulturního pole v českém prostoru o první knižní využití tohoto prvku, je dobrým rozcestníkem do dalšího čtení.⁴

Tímto stručným, avšak pěkně strukturovaným faktografickým úvodem si tým také připravil pole pro osm náročnějších a spektakulárnějších kapitol společně sdružených názvem *Kontexty*. Ty se snaží o obecnější charakteristiku a naznačení souvislostí, na nichž se mohlo čtivo rozvíjet a fungovat. V tomto smyslu tým vykresluje prvně krajinu zásadních a pak i specifických žánrů, kterými lze čtivo rozlišovat. Prvních pět definovaných velkých celků – detektivky, dobrodružný román, western, fantastiku a science-fiction a romanci – lze jistě hodnotit jako celky obecně přesahující české prostředí, a autorský tým tak zprostředkovává popis jejich národní podoby. V další části pak již autoři přihlížejí k časoprostorovému specifiku žánrů. Ty jistě japonerie či legionářská literatura představují, nicméně další vymezená pole, spjatá s tematickými žánry sportovní a letecké reportáže či erotiky a pornografie, jsou diskutabilnější. Zvláště sport či erotická a pornografická literatura český časoprostor též překročily a jejich zařazení spíše odpovídá určení jistému druhu publika a specifickým jejich distribuce. Cílení na konkrétní skupiny a prostředky šíření žánrů se pak zabývají další kontextové kapitoly. Celkem zaberou způsoby vymezení populární literatury v osmi kapitolách *Kontextů* více než třetinu celkového rozsahu knihy. Postupně v dalších kruzích, které přibližují prvky ideologie v četbě, podoby čtenářstva či se soustředí na samotnou dobovou diskusi o dobré a špatné literatuře, se autoři snaží charakterizovat možné způsoby dobového, ale z pohledu genderu či exotismu i současného čtení.

Největší část knihy přináší interpretace jednotlivých literárních děl či celků na konkrétních příkladech. Kapitulu tvoří dvacet kratších, ale zásadních dílostředných částí nazvaných příznačně *Díla*. Ta předchozí části rozvíjejí, specifikují a často i překračují. Zatímco *Kontexty* jsou ve svých osmi částech dílem pěti kmeno-

4 Podobný výčet dobových významných událostí je typický pro knihy, jež jsou zmíněny výše a které připravoval tým vedený Petrem A. Bilkem, např. BÍLEK, Petr A. – ČINÁTLOVÁ, Blanka (eds.). *Tesilová kavalérie. Popkulturní obrazy normalizace*. Příbram: Pistorius & Olšanská, 2010.

vých autorů z Akademie věd České republiky jako nositele projektu, ve dvaceti interpretacích děl napočítáme autorů a autorek dvojnásobek. Každá z nich svým originálním výkladem přibližuje jednu z historických cest do aktuální škatulky populárního čtiva, nikoli vždy zcela zamýšleného procesu. Nechybí tu na jedné straně připomenutí prvorepublikových evergreenů, jako je knižní série o Kájovi Maříkovi, rozebrané foglarovky nebo trampské romány, či zhodnocení, jak se české prostředí popasovalo s postavami klasiků Arséne Lupina, Sherlocka Holmese či již dříve vymyšleného Nicka Cartera. Na straně druhé interpretace ukazují nepříliš úspěšné pokusy o nová literární vyjádření často související s exploatací erotiky či brutality, popřípadě i komerčně laděného prodeje specifických genderových produktů spjatých s velkými gastronomickými firmami. Nejen v interpretaci *Pilnáčkova kalendáře pro české hospodyně* tak narážejí na vědomou práci s vizuální stránkou dobových textů a jejich rolí ve strategiích získávání čtenářské základny.

Jiný interpretační příspěvek, nabízející shrnutí libret pro amatérské divadelní spolky, dobře ukazuje, jak široké možnosti alternativ *Čtiva* první republiky je v českém prostředí k dispozici. Kniha by tak dalšími příklady šla, jak zaznělo už výše, donekonečna rozšiřovat. Cestu do výčtu čtiva nenašly třeba knížečky profesních novoročních kalendářů. Ty nabízeli na Nový rok svým zákazníkům drobní zaměstnanci, kteří se s nimi při výkonu své práce profesně vzájemně stýkali, jako poštovní doručovatelé či popeláři. Kalendáře měly kromě jednoduchého textu specifickou vizuální stránku a dobře živily celá desetiletí několik nakladatelství.⁵ Stejně tak chybí vhléd do literatury nabízející – s jistou exotizací – popis prostředí odlehlých míst prvorepublikového státu, zejména Podkarpatské Rusi, či hagiografická literatura opěvující prvního československého prezidenta a další důležité prvorepublikové činitele, která byla často určena pro školu povinné děti.⁶

To však dodáváme na závěr především proto, abychom lépe nahlédli, o jak široké téma se jedná. Nelze hodnotit jinak, než že prvorepublikové *Čtivo* nabízí reprezentativní pohled do specifických koutů literatury jako značně rozsáhlého a heterogenního útvaru, v němž dává jisté vodítko k orientaci. Vedle textové stránky se musí rovněž ocenit, že všechny části jsou rozšířeny o autentický obrazový doprovod, skládající se hlavně z dobových obálek a knižních ilustrací. Ty působí příjemněji než nejspíše minimalisticky zamýšlená světle červená grafika, která trochu znejišťuje, pokud jde o dělení knihy nebo hledání kapitol. Zcela vhodné není ani umístění obsahu na úplně poslední straně. Při prvním čtení je totiž možné nabýt dojmu, že se čtenář ve struktuře publikace ani orientovat nemá. V tomto ohledu můžeme s trochou nadsázky konstatovat, že se tak celý vizuál knihy podobá levnému čtení, které si na nic nehraje, a přece vypovídá o společnosti tak moc. A o to jde v celé knize především.

5 O tzv. poštovních knížkách viz KAVKA, Tomáš. Přání od listonoše. *Dějiny a současnost* 2018, č. 8, s. 32–35.

6 Podkarpatskou Rus v tomto reprezentují nejen romány Ivana Olbrachta či Karla Čapka, ale o specifickém až koloniálním využití státních periferií jako jistého exotického prostředí v poslední době vznikají i odborné práce. Viz HRABÁKOVÁ, Jaroslava. *Fenomén Podkarpatské Rusi v české meziválečné literatuře*. Praha, 2009. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Pedagogická fakulta; KRABSOVÁ, Veronika. *Prostor Zakarpatska v české literatuře*. Praha, 2012. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Pedagogická fakulta. O hagiografické literatuře spojené s adorací prvorepublikových prezidentů a dalších „výtečníků“ věnované školní mládeži viz BOROVIČKA, Lukáš. Jak se stát velkým/velkou? *Slovo a smysl* 10, 2013, č. 20, s. 190–204.